

УДК [[39:001.89]:930.2](477)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.03.630>

ЕТНОГРАФІЧНІ РОЗВІДКИ ГРИГОРІЯ ДЕМ'ЯНА

Василь СОКІЛ

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3164-1217>
доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
Інститут народознавства НАН України,
відділ фольклористики, завідувач відділу,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: vasylsokil@gmail.com

Серед історичних дисциплін у науковій діяльності Г. Дем'яна помітне місце зайняла етнографія. Основу пропонованої статті склали його розвідки, пов'язані з вивченням традиційної культури, побуту українського народу. В центрі польові записи, коли інформація черпалася безпосередньо від носіїв у формі індивідуального спостереження. Важливий огляд доробку окремих етнографів, які своїми працями збагатили теоретико-методологічну й аналітичну базу в цій ділянці. Сукупно вони склали предмет дослідження.

Мета статті — висвітлити багатоаспектність етнографічних досліджень Г. Дем'яна в галузі матеріальної та духовної народної культури українців, а також ознайомити з доробком різних представників цієї науки.

Джерельною базою для написання пропонованої публікації стали статті, надруковані в різних періодичних та книжкових виданнях, архівні матеріали, які зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника.

Методологія дослідження базується на теоретичному аналізі, систематизації і узагальненні, історичному огляді та спостереженнях автора.

Ключові слова: етнографія, музичні інструменти, кушнірство, пасічництво, транспорт, дослідники.

Vasyl SOKIL

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3164-1217>

Doctor of Philology, Professor, Head of Department
The Ethnology Institute of the National Academy of
Sciences of Ukraine

Department of Folklore,

15 Svobody ave, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: vasylsokil@gmail.com

ETHNOGRAPHIC EXPLORATIONS OF HRYHORIY DEMYAN

Among the historical disciplines in the scientific activity of H. Demyan ethnography took a prominent place. The basis of the proposed article was his explorations related to the study of traditional culture, the life of the Ukrainian people. In the centre, there are field records, where information is obtained directly from the media in the form of individual observation. An overview of the work of individual ethnographers who have enriched the theoretical, methodological, and analytical base in this area with their works is important. Together, they formed the subject of the study.

H. Demyan was interested in the Boyko folk calendar — spring (Feast of the Purification, St. George's Day), summer (Ivan Kupala's (Midsummer) Day, Peter's Day), winter (Christmas, Vasyl's Day (Generous Evening), Epiphany). The researcher also considered maternity and funeral rites. In his field of vision were Boyko's musical instruments — violin, cymbals, flute, trembita. He traced the ways they were made and the ability to play them. H. Demyan scrupulously studied furriery, a craft that involves making skins and sewing outerwear from them. The researcher presented various furriers. Valuable information about craftsmen, technologies, tools, methods of leather correction, ornamental decoration of Boyko casings. Valuable records about vehicles and roads in the Ukrainian Carpathians (carts, sleds), as well as objects for carrying goods (stretchers, curbs, saddlebags) are presented. Monumental construction (masters M. Bylen, P. Skilskyi) appeared in the field of view of H. Demyan. He researched the life and work of folk embroidery collector O. Bachynska. Coverage of the ethnographic activity of M. Skoryk, S. Pavliuk and V. Skurativsky took a significant place.

The purpose of the article is to highlight the multifaceted ethnographic research of H. Demyan in the field of material and spiritual folk culture of Ukrainians, as well as to acquaint with the work of various representatives of this science.

The source basis for writing the proposed publication were articles published in various periodicals and books, archival materials stored in the Manuscript Department of the Lviv National Scientific Library named after V. Stefanyk.

Keywords: ethnography, musical instruments, furriery, beekeeping, transport, researchers.

Вступ. Для Григорія Дем'яна як професійного історика близькою була етнографія — галузь історичної науки, що вивчає походження народу, формування особливостей традиційної культури, побуту. Він мав, безперечно, глибокі теоретичні знання із зазначеної проблематики, зокрема становлення та розвитку цієї дисципліни, господарської діяльності українського народу, обрядовості, вірувань, духовності. Зважаючи на об'єктивні обставини, Г. Дем'ян найбільше займався польовою етнографією. Завдяки їй він зміг зібрати великий етнографічний матеріал в реальному масиві мешканців (здебільшого бойків), коли інформацію отримував і фіксував безпосередньо від носіїв, до того ж, у формі індивідуального спостереження. Важливе місце також посів його огляд доробку окремих етнографів, які своїми працями збагатили теоретико-методологічну та аналітичну базу в цій ділянці.

Отож *мета статті* — висвітлити багатоаспектність етнографічних досліджень Г. Дем'яна в галузі матеріальної та духовної народної культури українців, а також ознайомити з доробком різних представників цієї науки.

Джерельною базою для написання пропонованої публікації стали статті, надруковані в різних періодичних та книжкових виданнях, архівні матеріали, які зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаніка.

Основна частина. Об'єктом польових досліджень Г. Дем'яна став народний календар — система вимірювання часу, створена на основі спостережень періодичності явищ природи. Найдавнішим способом визначення відтінків часу були пори року: весна, літо, осінь, зима. З прийняттям християнства свята у році поділяють за народним календарем відповідно до пір року: весняні — Благовіщення, Великдень, св. Юрія; літні — Трійця, Зелені свята, Івана Купала, Петра і Павла, Іллі; осінні — Перша і Друга Пречиста, Покрова, Дмитра; зимові — Андрія, Різдво, Василя, Водохреща. На ці та низку інших питань знаходимо відповіді у рукописному збірнику «Бойківщина» (Т. 6) [1, арк. 7—82].

Щодо весняного народного календаря, то Г. Дем'ян зафіксував цінну інформацію про Стрітєння, яке припадає на 15 лютого, коли, згідно з віруваннями, приходить весна. У с. Довге на Дрогобиччині відбувалися різні астрологічні завбачення — пого-

ди на цілий рік. На «сорок святих» люди старалися висівати розсаду, раннє зерно тощо. А на «теплого Олексі», кажуть, «вже буде тепло». Передвеликодній період характеризується зриванням вербової лози («шутки»), яку освячували в неділю. Збереглося повір'я, коли люди старалися обов'язково вдаряти один одного гілкою, приказуючи: «Не я тя б'ю, шутка тя б'є. Віднині за тиждень Великдень». «Страшний четвер» називають у народі «живним», адже в той день висаджують різні рослини. У Великодню суботу хлопці розкладають великий вогонь, який горить, допоки в храмі перебуває «плащенниця». На Великдень освячують паску, а після обіду біля церкви відбуваються ігри: «оборога», «хвоста», «гусята». А понеділок після Великодня називають «поливальним», бо ж тоді хлопці обливають водою дівчат.

На св. Юрія (6 травня) в Довгому (і не тільки в цьому селі) відбувався перший вигін худоби на пасовища, а наприкінці дня вона, замаєна зеленню, квітами, поверталась додому. В той час виконували раритетні пастуші ладанки. Такий обряд, згідно із записами Г. Дем'яна, міг відбуватися і на Зелені свята (Святу неділю).

Літній календарний цикл представляє свято Івана Купала. Тоді хлопці й дівчата йшли ввечері дивитися на папороть, «як цвите». Інформаторка повідомила про паління вогню («огніско велике»), сплітання дівчатами вінків та пускання їх на воду. На Івана збирали також різноманітні рослини, а на Петра найбільше веселилася молодь, коли вона «петрувала» у спеціально зведеній колибі («петрівнику»).

Г. Дем'ян звернув увагу і на осінні свята — Спаса, Чесного Хреста, Покрову, та більше інформації стосується зимового циклу — Святого вечора, Різдва, Щедрого вечора та Водохреща, адже тоді відбувалися різноманітні обрядодії, виконувались величальні пісні — колядки та щедрівки, в яких прославлялась українська родина: господар, господиня та їхні діти.

Окремо виділив Г. Дем'ян «сімейні обряди» — родильні та похоронні [2, арк. 84—117]. Щодо родильної обрядовості — то це комплекс звичаїв та обрядів, приурочених до народження дитини і першого року її життя. Тут різні раціональні знання переплітаються з магічними діями. Г. Дем'ян зафіксував у тому ж Довгому інформацію про деякі заборони для вагітної жінки (їсти, злитися, красти). Її не можна

відмовити у позичанні будь-яких предметів. Етнограф детально виписав пологи, роль баби-повитухи, першу купіль дитини. Не оминув він і вибору імені, різні лікувальні рецепти.

Г. Дем'ян подав низку обрядів і звичаїв, пов'язаних зі смертю людини. Достатньо розлого описано наряджання покійника, обов'язкове читання «Псалтиря», після того відбувалися різні ігри: «сліпої курки», «пранника» та інші. Міститься також інформація про виготовлення домовини, наряджання в ній тіла померлого, виносу з хати, походу до церкви та спускання в могилу. Після того відбувалася похоронна трапеза.

Предметом спеціального дослідження Г. Дем'яна стали народні музичні інструменти, про які викладено в підрозділі до колективної монографії «Бойківщина» [3, с. 265—269] (у співавторстві). Там коротко розглянуто їх історію виготовлення, традицію зберігання, незначні свідчення з літературних джерел про побутування в регіоні. Згідно з цими даними, найбільш поширеними виявилися струнні інструменти: смичкові — скрипка («гуслі»); басоля (бас, «гук»); молоточково-ударні — цимбали; струнно-клавішні — ліра; духові: свистячі — сопілка та її різновиди («пищавка», «гайда», «свирілка», «скосівка»); амбуширні — трембіта («трумбета»); ріг (рожок, «джоломійка»); ударні — барабан (бубен); ударно-духові — дрімба («дримля», «дрімка», «торомба»). Автори розглядали історичні зміни струн для скрипки («з повзла» — з конопляних чи лляних ниток, з овечих кишок, сталевих дротиків — «сталівок»). Загострено увагу на поступовому зникненні з побуту бойків цимбал та ліри.

Уміння виготовляти сопілки і грати на них — давнє явище на Бойківщині. Найулюбленіша — сопілка з денцем («пищавка»), нерозлучна супутниця вівчарів та пастушків. Її виготовляли з бузини або ліщини. Близьким музичним інструментом до сопілки є свирілка («пищівка»), та найдавнішою — скосівка (з дерева або металу, без будь-яких отворів на стінах). Давнє походження має бойківська трембіта («трумбета») — найбільший музичний духовий інструмент, що сягає в довжину до трьох з половиною метрів. Найкращим деревом для її створення був оземок смереки, менше з липи та ялиці. Грали на трембіті в основному вівчарі. Трембітою подавався сигнал вівчарям гнати овець до кошари на обід чи вечерю,

подекуди трембітами під час обрядових свят. Наприкінці статті вказується на використання музичних інструментів за роки радянської влади (цей елемент був обов'язковим у тогочасних виданнях).

Нам вдалося виявити текст рукопису Г. Дем'яна [4], який значно більший за опублікований варіант. Він відрізняється розлогішою інформацією про історію музичних інструментів (І. Любич-Червінський, І. Вагилевич, Я. Головацький, І. Франко, М. Зубрицький). Є покликання на лінгвістичні праці співавтора (З. Булика). Та найголовніше там знаходимо розповіді різних реципієнтів, від яких Г. Дем'ян активно записував у 1979 році:

1) Саноцький Микола Васильович, 1932 року народження; Фурів Федір Петрович, 1908 року народження — с. Волосянка Сколівського району Львівської області;

2) Попадинець Юрій Васильович, 1943 року народження — с. Славсько на Сколівщині;

3) Фулитка Василь Пилипович, 1912 року народження — с. Воловець Закарпатської області; Бляшин Йосип Юрійович, 1908 року народження — с. Верхні Ворота тієї ж області;

4) Шолопак Павло Миколайович, 1926 року народження — с. Ясень Рожнятівського району Івано-Франківської області;

5) Коваль Костянтин Федорович, 1907 року народження — с. Довге Дрогобицького району Львівської області. Наприкінці стоїть дата і місце написання — 18 вересня 1979 р. Веречанка.

Важливим науковим захопленням Г. Дем'яна стало кушнірство — промисел, який охоплює вичинку здебільшого овечих шкур та пошиття з них верхнього одягу. На початкових етапах воно входило до сфери домашнього виробництва сіл і містечок, згодом визначилися певні центри, які створювали майстри-кушнірі. Як показує історичний аналіз, цим ремеслом займалися люди на тих теренах, де розводили та вирощували овець. До таких належить Бойківщина, яку з того погляду скрупульозно вивчав Г. Дем'ян.

До слова, у зазначеному регіоні кушнірські осередки з'явилися ще в XVI ст. (Старий Самбір), XVII—XVIII ст. (Сколе, Славсько), XIX ст. (Мізунь, Княжолука, Сенечів, Волосянка, Рожанка, Нижнє Синьовидне) [5, с. 123]. Згодом цей промисел поширився і в інших населених пунктах.

Потрібно підкреслити, що пошуковий доробок Г. Дем'яна у цій ділянці цілісно представляємо науковій громадськості вперше, ґрунтуючись на його рукописах, зокрема машинописному збірнику «Бойківське кушнірство», що знаходиться в архіві Інституту народознавства [6]. У передмові до нього автор зазначив: «Виготовлення одягу із овечих шкур на території Бойківщини починається, очевидно, із заселенням цього краю. На протязі багатьох сторіч воно, хоч і повільно, але поступово розвивалося, удосконалювалося і певною мірою збереглося до нашого часу» [6, арк. 2]. Далі дослідник зробив історичний екскурс до цієї проблеми і, покликаючись на Ф. Папе, вказав, що ще в актах XVII століття серед мешканців Скольного згадується Юрко Кушнір. А в метричних записах за 1776—1785 роки — у Славську продовжив Лесь Левицький, якого прямо було названо «майстром ремесла кушнірського». У своїх етнографічних нотатках Г. Дем'ян акцентував не тільки на історичному аспекті, а й просторовому поширенні кушнірського промислу в регіоні. У цій добірці він помістив записи 1972—1976 років, здійснені під час його спеціальних польових обстежень. Тут є ґрунтовні розповіді самих кушнірів, їхніх родичів, близьких. Згідно з ними, встановлено децю відмінні способи виправлення шкур на території регіону: перший пов'язаний з так званим мокрим квасом, другий — із сухим.

Особливо цінні відомості про майстрів, технології, які вони використовували, знаряддя і прийоми виправлення шкіри, орнаментальне оздоблення бойківських кожухів і бунд. Г. Дем'ян зробив розлогі записи про виготовлення кожухів у Підгородцях (майстер Богдан Левицький), дублення у м. Сколе (Йосип Федорика). Далі подано біографію кушніра Симеона Диновського зі Скольного та цінну інформацію про його кожухарство, Йосипа Воробця з того ж містечка. Дослідник представив кушнірський доробок родини Новицьких зі Славська, Івана Козловського з Опорця, Івана Гоїнця з Головецька, Івана Василюва з Верхньої Рожанки. Крім Сколівщини, кушнірство представлено із Сенечола, що на Івано-Франківщині (Степан Халус), Волівця на Закарпатті (Антін Вайдич). Г. Дем'ян резюмує, що виробництво кожухів на Бойківщині хоч поступово відходить, все ж при збиранні оті записи — важливі відомості з ділянки матеріальної і духовної культури місцевих мешканців.

Насамкінець треба сказати, що дослідник додав унікальні світлини, які він сам зробив і які увиразнюють надзвичайно вартісні розповіді про кушнірство.

Серед рукописів у домашньому архіві Г. Дем'яна нам вдалося знайти записи про кушнірство в с. Довге на Дрогобиччині, зроблені в 1979 році від Федора Фридрака, 1900 року народження. Ідеться в першому випадку про виправку шкіри «на ходаки». Інформатор повідомив, що найкраще брати шкіру з волів, корів та телят. Далі подав технологію обробки: спочатку зняти шерсть, потім шкіру занурити в розчин води, настояний на вільсі; згодом ще раз замочувати у «квас» із вапна і насамкінець мочити у відварі з кори смереки. Тоді шкіра ставала жовта і готова на ходаки.

Про вичинку шкіри «на кожухи» той же інформатор повідомив, що в село запрошували майстрів зі Старого Самбора, які навчали цієї справи місцевих людей (Микола Шитець, Семен Білас, Семен Зубрицький). Гарно вмів виправляти шкіри Гаврило Гуничак. «То вже були здібні люди», підсумував Ф. Фридрак [7, арк. 61—71].

У відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника нам вдалося відшукати машинописний збірничок «Пасічництво» із записами Г. Дем'яна. У вступних увагах він наголосив, що нагромаджений матеріал містить вивірені багатогранною практикою цікаві, іноді цілком оригінальні приклади бджільництва в різних місцевостях України, умови життя і праці пасічників, а також деякі їхні повір'я. Зупинимось на аналізі двох різних розповідей. Перша з них з титульною назвою — «Щоб бджоли були здорові», яку зафіксував Г. Дем'ян від Марії Бурди у с. Потелич, тепер Жовківського району Львівської області [8, арк. 13—15]. Йдеться в основному про догляд за бджолами в зимовий період, вірування, якими керуються пасічники на Святий вечір (магічне обкладання соломною пасіки («улів»), щоб не вимерзли та не бралися хвороби, обмотування соломною саду в цей вечір, аби бджоли носили мед з майбутнього цвіту). Цю інформацію оповідачка почерпнула безпосередньо від пасічника-сусіда, котрий «завжди приносив їм мед на Святий вечір».

Діаметрально протилежна за тональністю та «практицизмом» розповідь чоловіка-пасічника М. Кушніра з Веренчанки — «У нас на Буковині не так, як у Карпатах» [8, арк. 16—27]. Він поділився своїм

досвідом, як утеплює вулики взимку («опаковує по-ловов»), як харчує «закришталілим» цукром з первареної води чи підгодовує весною «сметаною із солодкого молока». Пасічник говорив, що тримає бджоли заради плодоношення саду, в іншому випадку не буде ні яблук, ні вишень, ні огірків. Про якість меду він висловився, що непоганий з ріпака, гречки, та найкращий — «майовий».

«Транспортні засоби і дороги в Українських Карпатах» — такий рукописний том етнографічних та фольклорних матеріалів подав Г. Дем'ян у 1985 році на 110 аркушах, зареєстрований в архіві Інституту народознавства [9]. Ці записи здійснені під час експедицій і подорожей по Бойківщині в 1975—1985 роках. Автор намагався певним чином згрупувати їх відповідно до виду транспорту.

За скромною оцінкою Г. Дем'яна, «до цього машинописного збірничка» увійшли різноманітні транспортні засоби, які використовувалися для перенесення чи перевезення вантажів. Найбільше уваги дослідник приділив сухопутним видам транспорту, які виготовляли стельмахи: вози, сани, а також їхні конструктивні частини. Респонденти наголошували, що вози робили для коней («з дишлями») та для волів (з «воє»). Спочатку вони були дерев'яні, а потім «оковані залізом». Інформатор з Мізуня, що на Івано-Франківщині, докладно розповів про всі частини воза: «дишель», «вісь», «розвора», «насад», «колеса», «спиці». Г. Дем'ян зафіксував також факти транспортування возом різних вантажів (сіна, дерева тощо). Його увагу привернули «ручні візочки», «самотяжні візки». Етнограф виявив у селі Ілемня на Івано-Франківщині оригінальні «ярма» для запрягу волів, оздоблені унікальними зразками різьблення на дереві.

Значне місце в польовому обстеженні Г. Дем'яна зайняли сани. За функціональним призначенням — це господарські, вантажні та виїзні. Дослідник акцентував на виборі дерева, способі їх виготовлення. «У сани» запрягали здебільшого коней, однак були варіанти і для «їзди волами». Існували сани для перевезення гною («гноянки»). Г. Дем'ян виділив також різновид саней — «полусанки» (меншого розміру), якими «кльоци возили взимі», а також «биндюги» для транспортування «клепки».

У рукописі представлений широкий спектр об'єктів для перенесення вантажів: «верета» — рядно; «вилах» — плахта; «повересло» — перевесло; «кур-

ман» — товстий шнур; «тормиш» — міцний шнур; «ключка» — дерев'яна загнута палка; «носільніці» — дві довгі жердини; «бесаги» — подвійна полотняна торба; «бордюг» — шкіряна торба; «козуб» — торба з кори смереки. І, нарешті, шляхи сполучення: «брід», «місток», «лавка» (кладка), «тама» (гребля). Таким чином, Г. Дем'ян дуже ретельно зібрав цінний матеріал, пов'язаний з транспортними засобами, об'єктами перенесення вантажів, виклав способи їх виготовлення, надзвичайно цікаві не тільки для історії етнографії, а й для шанувальників української народної культури загалом.

У полі зору Г. Дем'яна виявилася народна архітектура — споруди, в яких відображені особливості історичного розвитку в галузі будівництва, в якій акумульовано багатовіковий досвід, традиції, культура. Та найбільші здобутки спостерігалися в монументальному будівництві. Унікальним явищем стали бойківські церкви, до того ж, коли їх споруджували місцеві майстри. До таких належав Михайло Билень, ім'я якого відкрив нашій науці й культурі Г. Дем'ян. Він підготував для енциклопедій гасло про цього будівничого [10, с. 195; 11, с. 58].

Нам вдалося відшукати у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаніка повний текст статті (рукописний і машинописний варіанти) [12], у яких зазначено, що Михайло Билень народився 1768 року в с. Хітар, тепер Сколівського району Львівської області, а помер 1 лютого 1844 року в рідному селі. У рукописному тексті Г. Дем'ян зазначив, що він встановив дати народження і смерті за метричними записами, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві у Львові (фонд 201, опис 4 «Г», справа 2680—2681, аркуш 83). Згідно з інформацією дослідника, М. Билень спорудив велику кількість житлових будинків і десять дерев'яних церков у бойківському стилі. Останньою з них була Воздвиженська церква у с. Опорець на Сколівщині. Її будівництво тривало два роки і завершилось створення цієї визначної пам'ятки дерев'яної бойківської архітектури 1844 року. Тризрубна будівля з трьома багатоступінчастими верхами збереглася до нашого часу.

Г. Дем'ян подав до статті і літературу, зокрема І. Франка «Вірші Степана Шепедія» [13, с. 2—3]. До речі, останній — священник, при якому споруджувалася ця церква. Крім того, отець мав хист і до

віршування, яке подав І. Франко. Ми ж представляємо сучасному читачеві вперше з того огляду, що там закарбоване ім'я будівничого. Зберігаємо повністю автентичний правопис:

*Въ честного Креста свята
1841-го лѣта.
Громада ся нараджує,
До попа ся выладжує;
Обы съ попомъ раду мала,
Якъ бы церков збудовала.
Прійшли они вси до попа,
В святаго день Філіппа.
Прикликали ба и Билня,
Ай не того от цѣпивня;
Ай то Билня Міхаила,
Имя його прославила —
Прославила его рука:
Бо то была, была штука,
Девять церковъ збудовати,
При десятой ся скончати.
Осьмдесятъ прожил он лѣт [13, с. 4].*

Сьогодні мало хто знає про народного будівничого Петра Скільського. Г. Дем'ян відкрив це ім'я, підготувавши про нього біографічну довідку, яка ще досі не друкована. Її ми відшукали в домашньому архіві дослідника [14, арк. 150]. Згідно з біографією, П. Скільський, народився 1837 року у с. Плав'є-Бринівка, тепер Сколівського району Львівської області, а помер 18 квітня 1922 року у с. Вольное Харбалівського району Російської Федерації. Г. Дем'ян підкреслив, що дати народження і смерті він подав за довідкою Астраханського обласного ЗАГСу, відомості про будівничу працю встановив на основі написів на косяках дверей культових будівель, а переїзд до Росії — з його власних записів розповідей онуки та місцевих старожилів.

Отже, П. Скільський спорудив сім дерев'яних церков, у тому числі тризрубні з трьома багатозаломовими верхами, зокрема Михайлівську (1888) у його рідному селі Собор Богородиці (1895) у с. Присліп, тепер Турківського району Львівської області. Ті церкви стали характерними пам'ятками бойківської народної архітектури. А ще в 1886 році майстер збудував у с. Плав'є-Бринівка дзвіницю. 1915 року він виїхав з російськими військами до Астраханської губернії, де й помер.

В орбіті етнографічних зацікавлень Г. Дем'яна були різні народознавчі сфери, якими займалися професіонали, аматори, популяризатори. До числа та-

ких належить визначна колекціонерка народної вишивки Ольга Бачинська (1875, м. Сучава, Румунія — 1951, м. Стрий Львівської області). Їй він присвятив кілька розвідок. Ще 1973 року Г. Дем'ян підготував машинописний варіант статті «Творець, збирач і популяризатор вишивки», який зберігається в архіві Львівської національної наукової бібліотеки НАН України імені В. Стефаника [15]. Чи не вперше публічно з'явився його короткий огляд її життя і діяльності 1987 року — «Два кольори мої на полотні» [16]. Згодом Г. Дем'ян надрукував енциклопедичні статті для авторитетних видань — «Мистецтво України» [17, с. 168] та «Енциклопедії сучасної України» [18, с. 331—332]. З них дізнаємося, що О. Бачинська розпочала збирати зразки вишивок для українських жінок в австрійському кондтаборі Гмінд, у якому й сама перебувала (1914—1915). Після повернення вона продовжила цю роботу, особливо, коли оселилася в Стрию. Велика кількість предметів народного одягу, вишивок, ретельно паспортизованих, передані до Національного музею у Львові та Стрийського краєзнавчого музею «Верховина». Кращі взірці експонувалися у Львові, Дрогобичі, Стрию, Відні, Брюсселі.

Треба додати, що Г. Дем'ян підготував у 1985 році том матеріалів про життя і діяльність Ольги Бачинської, які зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника [19]. Його цікавило це ім'я як синонім діяльного патріотизму, невтомної сподвижницької праці в різних ділянках культурного та економічного життя краю. Проте її колекція вишивок залишилася неперевершеною (1387 узорів). Зберігав документальні джерела її свояк Євген Витвицький у Стрию. Г. Дем'ян знайшов лист І. Гургули до О. Бачинської, з 1929 року. Цінною в машинописі є рубрика «Вшанування 40-річного ювілею громадської праці О. Бачинської», в якій поміщено листи Іларіона Свенціцького, Іванни Блажкевич, Ольги та Олени Кульчицьких. Подано і виступ О. Бачинської на ювілейному святі. Є також інші документи — запрошення, посвідчення, спогади.

Традиція бойківського писанкарства була у полі зору Г. Дем'яна [2, арк. 118—131]. Його цікавило оздоблення візерунками яєць перед Великодніми святами. Він констатував, що писанкарством займалися, як правило, дівчата та жінки. Саме від молодшої генерації з Довгого на Дрогобиччині — Ірини

Кілас, 1944 року народження, записав Г. Дем'ян історію та процес писанкарства. Вона повідомила, що займалася розмальовуванням яєць ще з дитинства. Писали їх у Великодню п'ятницю чи суботу. Найбільше їй до вподоби були червоні та зелені фарби. Ними розмальовувала на білій поверхні вареного яйця, потім розтоплювала віск та «шпилькою» писала на них узори.

Інша писанкарка з того ж села — Марія Барщик, 1910 року народження, більше зупинилася на орнаментіці. Дослідник акцентував на її зорах: «колічко», «півколічко», «кривулька», «крілики», «смерічка», «звізди», «хрестики», «курячі лапки», «дубові листки», «віночок», «веселка». А Тетяна Карпа з присілка Ровінь у Довгому, 1900 року народження, крім інформації про технологію виготовлення писанок, звернула увагу і на вірування, пов'язані з охоронною функцією обрядових яєць.

Водночас із власними польовими етнографічними дослідженнями Г. Дем'ян відстежував діяльність окремих особистостей, передусім тих, котрих він знав, контактував з ними та мав нагоду аналізувати їхні напрацювання. У полі зору тих представників науки були різні напрями: історія музейної справи на Бойківщині, матеріальна та господарська діяльність українців, духовна сфера.

Істотне місце в науковій практиці Г. Дем'яна зайняло висвітлення етнографічної діяльності Михайла Скорика — директора музею «Бойківщина» у Самборі в 1930-х роках. Цьому питанню він присвятив кілька публікацій — «Етнографічна діяльність Михайла Скорика» [20, с. 25—30], «З джерел писанкового орнаменту: питання генезису рослинних мотивів» [21, с. 11—12, с. 4—7], узагальнюючого нариса «Михайло Скорик» [22, с. 228—240]. З останнього дізнаємося, що він народився 19 листопада 1895 року в с. Лука біля Самбора на Львівщині. Тут М. Скорик закінчив народну школу, після якої в 1906—1914 роках навчався в Самбірській гімназії. Коли утворилася Західно-Українська Народна Республіка, він вступив до Української Галицької Армії. У 1920 році йому вдалося студіювати на філософському факультеті Віденського університету, а 1923 року там же захистив докторську дисертацію. Згодом М. Скорик працював викладачем Самбірської жіночої семінарії, а з 1932 — її директором. Після смерті Ф. Колесси (1947) М. Рильський призначив його виконуючим

обов'язки керівника Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Того ж року М. Скорика «за націоналізм» вислали в Сибір. Повернувшись, він поселився в Дубині біля м. Сколе на Львівщині, де й помер 5 березня 1981 року.

Г. Дем'ян уважав, що великою заслугою М. Скорика було передусім створення етнографічного музею «Бойківщина», збирання для нього експонатів. Він брав також активну участь у науково-видавничій діяльності цього закладу (під його керівництвом опубліковано одинадцять випусків часопису «Літопис Бойківщини», 1931—1939 роки). У той час М. Скорик надрукував історіографічну статтю «Про назву «Бойки», а також про «Походження назви міста Самбора».

Та найвагомішою у науковому доробку М. Скорика стало його дослідження про писанкарство. Йому вдалося, за спостереженнями Г. Дем'яна, нагромадити чимало важливих і оригінальних відомостей, які стосуються найпоширеніших типів бойківських писанок, специфіки орнаментів і кольористики, способів виготовлення. Він виклав їх у праці «Бойківські писанки» (1934), яка стала чи не першою спеціальною розвідкою в галузі етнографічної науки регіону. Учений підготував також ґрунтовний нарис «Матеріали генезису народного орнаменту», який виявився підсумком його багаторічної наукової праці. Він звернув увагу на те, що більшість орнаментальних зображень мають тваринні назви — «курячі, качачі, гусячі, сорочині, зозуліні, котячі лапки», «заячі вушка», «баранячі роги», «вовчі зуби».

Дослідник української етнографії, на переконання Г. Дем'яна, не може обійтися без праці М. Скорика «В десятиліття існування Товариства та музею «Бойківщина» в Самборі» (1938). У ній викладено й охарактеризовано виникнення та багатогранну діяльність цього осередку вивчення історії, етнографії та культури Бойківщини.

Працюючи в Інституті українського фольклору АН УРСР у Львові (тепер Інститут народознавства), М. Скорик досліджував культуру та побут бориславських нафтовиків. Через арешт його дослідницька праця призупинилась, але її продовжили послідовники.

Через багато років директором Інституту народознавства став Степан Павлюк (нині академік НАН

України). Г. Дем'ян простежив активне його входження в етнографічну науку, виклавши основні позиції у статті «Вчений-етнограф С. Павлюк» [23] та доповнивши її в нарисі про нього [24, с. 264—269]. Народився С. Павлюк 2 січня 1948 року у с. Волосянка Сколівського району Львівської області. Після місцевої восьмирічки закінчив Славську середню школу (1965). У 1967—1972 роках навчався на історичному факультеті Львівського державного університету імені І. Франка. Впродовж 1979—1982 років — аспірант Державного музею етнографії та художнього промислу зі спеціальності «етнографія». З того часу на науковій роботі.

Г. Дем'ян підкреслив, що С. Павлюк увійшов в науку напрочуд швидко, щедро, наче з рогу достатку сипнув численними публікаціями в колективних монографіях і збірниках, журналах та газетах. Після захисту кандидатської дисертації (1983) він ще більше розгорнув свою дослідницьку діяльність: брав участь у республіканських та міжнародних конференціях, симпозіумах, писав статті, рецензії та повідомлення.

Із усього опублікованого на той час, вважає Г. Дем'ян, найбільшим його досягненням стало видання монографії «Народна агротехніка українців Карпат другої половини ХІХ — початку ХХ ст.» (1986), заповнивши таким чином давню прогалину в етнографії. Основну увагу С. Павлюк зосередив на з'ясуванні народних землеробських знань і виробничих традиціях, характеристиці всього комплексу хліборобської техніки. Важливі явища автор розглянув у загальноукраїнському контексті і часто порівнював у слов'янському масштабі. Дослідник простежив також суспільно-політичні та природно-географічні фактори, які відбилися на локальній специфіці агротехнічного прогресу. Оцінюючи цю працю, Г. Дем'ян підкреслив, що нею автор заклав солідну основу для подальшого вивчення народної агротехніки всієї України.

Г. Дем'ян мав нагоду на той час ознайомитися з рукописом другої монографії С. Павлюка — «Традиційне землеробство на Україні: Історико-етнографічне дослідження» (опубліковано в 1991 році з дещо скорегованою назвою). Праця складалася з чотирьох розділів: «Історичні форми землеволодіння і землекористування», «Традиційні системи рільництва», «Народно-традиційні форми організації підтримання

родючості ґрунтів на Україні» і «Генезис традиційних технологій обробітку ґрунту». Монографія стала основою для однойменної докторської дисертації.

І, на кінець, Г. Дем'ян інформував про обрання С. Павлюка депутатом Верховної Ради України по Сколівському і Турківському виборчих округах. А в Науковому товаристві імені Шевченка він очолив комісію етнографії. Відтоді посилилася його активна позиція з підтримки національного відродження, зокрема в ділянці науки, освіти і культури.

Наукові контакти, близькі національні позиції, щирі людські взаємини пов'язували Григорія Дем'яна з Василем Скуратівським — українським народознавцем (етнографом і фольклористом), письменником, якому дослідник присвятив низку публікацій: «Талант і невтомність (До 50-річчя з дня народження Василя Скуратівського)» [25; 26, с. 32—35], «Нащадок Березині» [27], «Пізнаючи традиції» [28], «Невтомний дослідник і захисник національної духовності» [29, с. 62—68]. У них розкрито життєвий і творчий шлях В. Скуратівського.

Короткі біографічні відомості, що впливають з оприлюднених статей. Народився В. Скуратівський 25 жовтня 1939 року на хуторі Великий Ліс Коростеньського району Житомирської області. Закінчив школу в с. Обіходи. Впродовж 1967—1971 років навчався в Київському державному університеті імені Т.Г. Шевченка на факультеті журналістики. З того часу працював у редакції журналу «Народна творчість та етнографія», а з 1994 року став засновником і головним редактором часопису «Берегиня». Помер у Києві 16 грудня 2005 року.

Серед українських етнографів В. Скуратівський виявився однією з першорядних постатей, книжки якого миттєво розходилися між читачами всієї України. Г. Дем'ян загострив на його ключових характеристиках — «талант». «невтомність», «захисник національної духовності». Він заповзятливо й невтомно нагромаджував інформацію спочатку самостійно, а потім провів кілька етапів тривалої експедиції «Чумацькими шляхами» (1988, 1991, 1993). Це дало йому багатющий етнографічний матеріал, який вилився в численні публікації.

Однією з перших спеціальних статей В. Скуратівського стала позиція в колективній монографії «Етнографія Києва і Київщини» — «Бортництво в Київській Русі» [30, с. 60—65]. В ній автор заглибився в

історію цього аспекта господарської діяльності (часи Геродота, арабських мандрівників Ібн-Дасти, Галли). Центральне місце зайняв аналіз бортництва в період Київської Русі, зокрема виготовлення продукту, користування (їжа, напоитки, данина), а також як фактор зовнішньої торгівлі. Особливого значення мед і віск набули у зв'язку із запровадженням християнства для різних ритуальних потреб. Дослідник звернув увагу на охорону бортей у писемному законодавстві («Руська правда»), а також у звичаєвому праві.

Етапне місце у творчій біографії В. Скуратівського посіла книга «Берегиня» (1987) [31]. Праця стала, за словами Г. Дем'яна, однією з духовних провісниць нового етапу національно-визвольної боротьби за незалежність України. Вона складається з шести розділів: «Роду нема переводу», «Домашні обереги», «Хліб на столі», «Рукомесники», «На бурштинових берегах», «Животоки». В ній міститься інформація про народний одяг, звичаї, обряди, духовність. У домашньому архіві Г. Дем'яна зберігся машинопис у його статті «Берегиня» — сестра «Краєнина» [32, арк. 39—43], в якій аналізує книгу В. Скуратівського. Він подає її передісторію та викладає основний зміст розділів. Кожен із них вагомий і важко виділити найкращий, всі вони заслуговують на спеціальну розгорнуту рецензію. За словами Г. Дем'яна, у книзі йдеться про найголовніше — наш духовний світ, його витоки, сьогодення і майбуття. Її судилося стати настільною книгою мільйонів українців. І в нашій родинній бібліотеці вона на чільному місці з дарчим написом: «Василеві Соколу на щирю подяку за збереження наших національних святинь із побажанням, щоб берегиня далі оберігала Вашу родину й оселю. Щиросердно В. Скуратівський. 11 листопада 1987 р.».

Друга книга В. Скуратівського — «Посвіт» [33] (1988). Вона співзвучна з першою — про пам'ятки історії й культури, звичаї, обряди, унікальні промисли й ремесла («Родовід», «Обереги пам'яті», «Живограї», «З батьківської пасіки»). Далі була «Покуть» [34] (1992), наповнена народознавчими матеріалами про знаменні віхи людського буття, давні українські звичаї та обряди (Щедрий вечір, Куст, бджолярство та інше). А ще книга про свята українського народу — «Дідух» [35] (1995). Це одне з найповніших зібрань про календарні свята, у якому представлено тисячолітні традиції наших пращурів.

Треба наголосити, що бортництво повсякчас не сходило з поля зору В. Скуратівського. Ще на початку 1980-х років, він, збираючи джерелознавчі матеріали про цей промисел, натрапив у рукописному відділі Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України на рукопис під назвою «Народний календар Овруччини 50 рр. XIX ст.» М. Пйотровського в упорядкуванні М. Возняка. Ця тема була важлива для В. Скуратівського і з того боку, що вона перехрещувалася з його експедиційними виїздами. Він дав аналіз цього важливого документа та вперше опублікував його [36, с. 283—287].

Г. Дем'ян, підсумовуючи про В. Скуратівського, підкреслив, що він своїми книгами й статтями «не тільки збагачує наукові надбання України, але й усвідомлено впливає на духовне зростання й згуртування нації, утвердження її незалежності, кожним вчинком намагається сприяти подоланню залишків колоніалізму в свідомості людей і зміцненню здобутої надзвичайно дорогою ціною державності» [37, с. 68]. Сила його духу, ідей, результатів праці присутні й сьогодні.

Висновки. З викладеного випливає, що Г. Дем'ян приділяв у своїй науковій діяльності значну увагу етнографії як одній з культурологічних, націєтворчих галузей. Пріоритетними виявилися його польові дослідження. Важливі джерела про календарні звичаї та обряди, які охоплюють увесь річний цикл. Інші стосуються сім'ї (родини), зокрема народження та похоронів. Достатньо виписані народні промисли — кушнірство, пасічництво, транспортні засоби, є штрихи до з'ясування монументального будівництва. На стик етнографії та народного мистецтва розглянуто вишивку, писанкарство. Належно оцінено внесок сучасних дослідників у розвиток етнологічної науки, зокрема історії, теорії й практики. Розкрито питання музейництва на Бойківщині, народної орнаментики, ґрунтовно представлена аграрна культура українців Карпат. У загальноукраїнському контексті подано календарні свята, родинно-побутові взаємини.

1. Бойківщина. Т. 6. Матеріали наукової експедиції 1979 року в зону будівництва водосховища на ріці Стрий: Календарна та родинна обрядовість. Збір. Г. Дем'яна. Львів, 1981. Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, етнології та фольклористики ім. М.Т. Рильського. Ф. 14-Б. Од. зб. 466 д. Арк. 7—82.

2. Бойківщина. Т. 6. Матеріали наукової експедиції 1979 року в зону будівництва водосховища на ріці Стрий: Писанкарство. Збір. Г. Дем'ян. Львів, 1981. Арк. 84—117.
3. Булик З.В., Дем'ян Г.В. Народні музичні інструменти. *Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Наукова думка, 1983. С. 265—269.
4. Булик З.В., Дем'ян Г.В. Народні музичні інструменти Бойківщини. *Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки НАН України імені В. Стефаника*. Ф. 207. Од. зб. 35. 30 арк.
5. Горинь Г. Шкіряні промисли. *Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Наукова думка, 1983. С. 123.
6. Бойківське кушнірство. Матеріали. Із етнографічних записів Г. Дем'яна. *Архів Інституту народознавства НАН України*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 233. 69 арк.
7. Дем'ян Г. Кушнірство. Довге. *Домашній архів Г. Дем'яна. Зошит № 1*. Арк. 61—71.
8. Дем'ян Г.В. Пасічництво. Веренчанка, 1982. *Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України*. Ф. 207. Од. зб. 98. Арк. 13—15.
9. Транспортні засоби і дороги в Українських Карпатах. Етнографічні та фольклорні матеріали. Збір. Г. Дем'ян. *Архів Інституту народознавства*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 325. 110 арк.
10. Дем'ян Г. Билень Михайло. *Мистецтво України. Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1995. Т. 1. С. 195.
11. Дем'ян Г. Билень Михайло. *Мистецтво України. Біографічний довідник*. За ред. А. В. Кудрицького. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1997. С. 58.
12. Дем'ян Г. Билень Михайло. *Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки НАН України імені В. Стефаника*. Ф. 207. Од. зб. 50. 2 арк.
13. Франко І. Вірші Степана Шепедія. *Записки НТШ*. Львів, 1896. Т. 11. С. 2—3.
14. Дем'ян Г. Скільський Петро Хомович. *Домашній архів Г. Дем'яна. Статті, повідомлення, матеріали*. Т. 10. Арк. 105.
15. Дем'ян Г. Творець, збирач і популяризатор вишивки. *Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки НАН України імені В. Стефаника*. Ф. 207. Од. зб. 43. 2 арк.
16. Дем'ян Г. Два кольори мої на полотні. *Прапор перемоги* (Заставна). 1987. 13 червня.
17. Дем'ян Г. Бачинська Ольга Антонівна. *Мистецтво України. Енциклопедія*. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1995. Т. 1. С. 168.
18. Дем'ян Г.В. Бачинська Ольга Антонівна. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2001. Т. 1. С. 331—332.
19. Бачинська О. Матеріали про життя і діяльність. Збір. Г.В. Дем'ян. 1985. Ч. I. *Відділ рукописів Львівської національної наукової бібліотеки НАН України імені В. Стефаника*. Ф. 207. Од. зб. 44. 94 арк.
20. Дем'ян Г. Етнографічна діяльність Михайла Скорика. *Літопис Бойківщини*. 1982. Ч. 1; Ч. 2. С. 25—30.
21. Скорик М. З джерел писанкового орнаменту. Питання генезису рослинних мотивів. *Наша культура* (Варшава). 1980. № 3. С. 11—12; № 4. С. 4—7.
22. Дем'ян Г. Михайло Скорик. *Таланти Бойківщини*. Львів: Каменярь, 1991. С. 228—240.
23. Дем'ян Г. Вчений-етнограф С. Павлюк. *Радянська Верховина* (Сколе). 1988. 5 березня.
24. Дем'ян Г. Степан Павлюк. *Таланти Бойківщини*. С. 264—269.
25. Дем'ян Г. Талант і невтомність (До 50-річчя з дня народження Василя Скуратівського). *Червоний прапор* (Самбір). 1989. 27 жовтня.
26. Дем'ян Г. Талант і невтомність. *Берегиня*. 2006. № 1. С. 32—35.
27. Дем'ян Г. Нащадок Берегині. *Культура і життя*. 1992. 22 лютого.
28. Дем'ян Г. Пізнаючи традиції. *Київська правда*. 1993. 2 березня.
29. Дем'ян Г. Невтомний дослідник і захисник національної духовності. *Визвольний шлях*. 2000. Кн. 1. С. 62—68.
30. Скуратівський В. Бортництво в Київській Русі. Етнографія Києва і Київщини: традиції й сучасність. Київ: Наукова думка, 1986. С. 60—65.
31. Скуратівський В.Т. *Берегиня: Художні оповіді, новели*. Київ: Рад. письменник, 1987. 278 с.
32. Дем'ян Г. «Берегиня» — сестра «Країнина». *Домашній архів Г. Дем'яна*. Статті, повідомлення, матеріали. Т. 10. Арк. 39—43.
33. Скуратівський В. *Посвіт: Художні оповіді, новели*. Київ: Молодь, 1988. 172 с.
34. Скуратівський В. *Покуть*. Київ: Довіра, 1992. 240 с.
35. Скуратівський В. *Дідух: Свята українського народу*. Київ: Освіта, 1995. 272 с.
36. Скуратівський В. Народний календар з глибини Полісся. *Древляни. Збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю*. Львів: Ін-т народознавства НАН України. С. 283—287.
37. Дем'ян Г. *Невтомний дослідник і захисник національної духовності*. С. 68.

REFERENCES

- Dem'yan, H. (1981). Boykivshchyna (Vol. 6). Materials of the scientific expedition of 1979 to the construction zone of the reservoir on the river Striy: Calendar and family rituals. In *Naukovi arkhivni fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystectvoznnavstva, fol'klory ta etnologii imeni M. Ryl's'koho NAN Ukrainy*. F. 14—B. Od. zb. 466d. Ark. 7—82 [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1981). Boykivshchyna (Vol. 6). Materials of the scientific expedition of 1979 to the construction zone of

- the reservoir on the river Stryi: Easter painting. In *Naukovi arkhivni fondy rukopysiv ta fonozapysiv Instytutu mystectvoznavstva, fol'klory ta etnologii imeni M. Ryl's'koho NAN Ukrainy*. F. 14—B. Od. zb. 466d. Ark. 84—117 [in Ukrainian].
- Bulyk, Z., & Demyan, G. (1983). Folk musical instruments. *Boykivshchyna. Historical and ethnographic research* (Pp. 265—269). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Bulyk, Z., & Demyan, G. Folk musical instruments of Boykivshchyna. In *Viddil rukopysiv L'vivs'koyi natsional'noyi naukovoji biblioteky imeni V. Stefanyka*. F. 207. Od. zb. 35 [in Ukrainian].
- Goryn, G. (1983). Leather crafts. *Boykivshchyna. Historical and ethnographic research* (P. 123). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Boyko's furriery. Materials. From ethnographic records of G. Dem'yan. In *Arkhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy*. F. 1. Op. 2. Od. zb. 233 [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. Furriery. Long. In *Domashniy arkhiv H. Dem'yana*, 1, 61—71 [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. Beekeeping. Verenchanka, 1982. In *Viddil rukopysiv L'vivs'koyi natsional'noyi naukovoji biblioteky imeni V. Stefanyka*. F. 207. Od. zb. 98. Ark. 13—15 [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. Vehicles and roads in the Ukrainian Carpathians. Ethnographic and folklore materials. In *Arkhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy*. F. 1. Op. 2. Od. zb. 325 [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1995). Bilen Mikhail. *Art of Ukraine. Encyclopedia* (Vol. 1, p. 195). Kyiv: Ukrainian encyclopedia named after M.P. Bazhan [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1997). Bilen Mikhail. *Art of Ukraine. Bibliographic reference book* (P. 58). Kyiv: Ukrainian encyclopedia named after M.P. Bazhan [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1997). Bilen Mikhail. In *Viddil rukopysiv L'vivs'koyi natsional'noyi naukovoji biblioteky imeni V. Stefanyka*. F. 207. Od. zb. 50 [in Ukrainian].
- Franko, I. (1896). Poems by Stepan Shepelia. *NTSh notes* (Vol. 11, pp. 2—3). Lviv [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. Skilsky Peter Khomovych. In *Domashniy arkhiv H. Dem'yana. Statti, povidomlennya, materialy* (Vol. 10, arc. 105) [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. Creator, collector and popularizer of embroidery. In *Viddil rukopysiv L'vivs'koyi natsional'noyi naukovoji biblioteky imeni V. Stefanyka*. F. 207. Od. zb. 43 [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1987, 13 june). Two of my colors on canvas. *Victory flag*. Zastavna [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1995). Bachynska Olga Antonivna. *Art of Ukraine. Encyclopedia* (Vol. 1, p. 168). Kyiv: Ukrainian encyclopedia named after M.P. Bazhan [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (2001). Bachynska Olga Antonivna. *Encyclopedia of modern Ukraine* (Vol. 1, pp. 331—332). Kyiv [in Ukrainian].
- Dem'yan, H., & Bachynska, O. (1985). Materials about life and work. In *Viddil rukopysiv L'vivs'koyi natsional'noyi naukovoji biblioteky imeni V. Stefanyka*. F. 207. Od. zb. 44 [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1982). Ethnographic activity of Mykhailo Skoryk. *Chronicle of Boykivshchyna* (Vol. 1; Vol. 2, pp. 25—30) [in Ukrainian].
- Skoryk, M. (1980). From the sources of Easter eggs. Questions of genesis of plant motives. *Our culture*, 3, 11—12; 4, 4—7. Warsaw [in Polish].
- Dem'yan, H. (1991). Mikhail Skorik. *Talents of Boykivshchyna* (Pp. 228—240). Lviv: Kamenyar [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1988, 5 march). Ethnographer S. Pavlyuk. *Soviet Verkhovyna*. Skole [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. Stepan Pavlyuk. *Talents of Boykivshchyna* (P. 264—269) [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1989, 27 october). Talent and indefatigability (To the 50th anniversary of the birth of Vasyl Skuratovsky). *Red flag*. Sambir [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (2006). Talent and indefatigability. *Bereginya*, 1, 32—35) [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1992, 22 february). Descendant of Beregina. *Culture and life* [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (1993, 2 march). Learning traditions. *Kyiv truth* [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. (2000). A tireless researcher and defender of national spirituality. *The way of liberation* (Book 1, pp. 62—68) [in Ukrainian].
- Skuratovsky, V. (1986). *Boarding in Kyivan Rus. Ethnography of Kyiv and Kyiv Region: Traditions and Modernity* (Pp. 60—65). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Skuratovsky V. (1987). *Berehynia: Fiction, short stories*. Kyiv: Rad. Writer [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. «Bereginya» is the sister of «Krayanin». In *Domashniy arkhiv H. Dem'yana. Statti, povidomlennya, materialy* (Vol. 10, arc. 39—43) [in Ukrainian].
- Skuratovsky, V. (1988). *Enlightenment: Fiction, short stories*. Kyiv: Youth [in Ukrainian].
- Skuratovsky, V. (1992). *Penance*. Kyiv: Trust [in Ukrainian].
- Skuratovsky, V. (1995). *Didukh: Holidays of the Ukrainian people*. Kyiv: Education [in Ukrainian].
- Skuratovsky, V. Folk calendar from the depths of Polissya. *Ancient. Collection of articles and materials on the history and culture of Polissya region*. Lviv: Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Pp. 283—287) [in Ukrainian].
- Dem'yan, H. *A tireless researcher and defender of national spirituality* (P. 68) [in Ukrainian].